

Kompozyty w technice w aspektach materiałów nowej generacji

Dariusz Woźniak, Leon Kukielka

Streszczenie

W artykule przedstawiono zarys wiedzy o kompozytach, ich klasyfikacji, niektórych zastosowaniach w technice militarnej i kosmicznej, jak też w wybranych aplikacjach przemysłowych.

Słowa kluczowe: laminaty, włókna, kompozyty wzmacnione, klasyfikacja, trwałość, aplikacje technologiczne.

Wstęp

Współczesny przemysł, a w szczególności maszynowy i samochodowy poszukuje nowych materiałów konstrukcyjnych o znacznie wyższej trwałości i lepszych właściwościach użytkowych od stosowanych dotychczas. Za wiodącą grupę materiałów, które w przyszłości mogą w istotny sposób wpływać na rozwój przemysłu motoryzacyjnego uważa się kompozyty, stanowiące połączenie komponentów o różnych i uzupełniających się wzajemnie właściwościach. Jednym z kierunków poszukiwań badawczych są materiały kompozytowe na osnowie stopów aluminium, zbrojone cząstkami lub włóknami ceramicznymi.

Materiały kompozytowe są szeroko stosowane w różnych działach techniki, a perspektywy ich dalszego rozwoju są niezwykle korzystne. Wynika to z faktu, iż uzyskiwane przez nie właściwości często przewyższają znacznie właściwości materiałów klasycznych i powszechnie uważa się, że kompozyty są perspektywiczną rezerwą materiałową dla rozwijającej się techniki, wymagającej materiałów o coraz wyższych właściwościach mechanicznych, fizycznych czy chemicznych [3, 9].

Zapotrzebowanie na lekkie materiały konstrukcyjne o dużej wytrzymałości, twardości oraz odporności na zużycie staje się coraz bardziej powszechne. Zainicjowane ono zostało przez rozwój lekkich konstrukcji, jak: samoloty, statki kosmiczne, rakiety, pojazdy mechaniczne, a następnie pojawiło się w wielu innych dziedzinach działalności człowieka tak odległych od siebie, jak np. budownictwo i produkcja wyczynowego sprzętu sportowego. Wysokich wymagań pod względem właściwości mechanicznych nie mogły spełnić materiały uważane dotychczas za klasyczne.

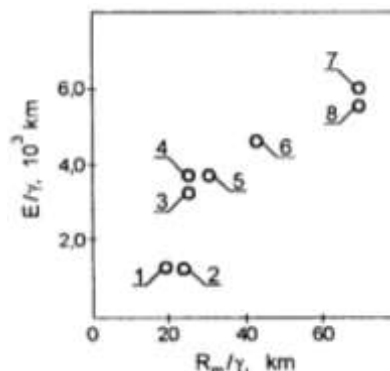
Coraz większą, więc uwagę zaczęto zwracać na materiały złożone, składające się z dwóch lub więcej komponentów. Materiały te umożliwiają lepsze wykorzystanie cech komponentów oraz uzyskanie nowych właściwości, których nie mają komponenty zastosowane oddzielnie. W wielu współczesnych zastosowaniach tworzyw konstrukcyjnych wymagana jest jednocześnie wysoka wytrzymałość, sztywność i mała masa; dlatego jako kryterium porównawcze właściwości mechanicznych materiałów coraz częściej przyjmuje się wskaźniki lekkości, jak: względną wytrzymałość na rozciąganie, zginanie i ściskanie, odniesione do gęstości lub też względny moduł sprężystości. Korzystny zespół tych cech zapewnia grupa

nowoczesnych materiałów konstrukcyjnych zwanych **kompozytami**.

Najczęściej do grupy tej można zaliczyć tworzywa spełniające następujące warunki:

- zostały wytworzone sztucznie,
- składają się z co najmniej dwóch różnych chemicznie komponentów o wyraźnej granicy rozdziału między nimi,
- rozmieszczenie komponentów (w skali makro) jest równomierne w całej objętości tworzywa,
- właściwości ich różnią się od właściwości komponentów.

Reasumując, do kompozytów można zaliczyć materiały, które makroskopowo jednorodne, składające się z połączonych wzajemnie komponentów, mają właściwości nowe w stosunku do komponentów. Każdy materiał kompozytowy zawiera co najmniej dwa składniki: **osnowę** i fazę zbrojącą, najczęściej określaną mianem **zbrojenia**.

Rys. 1. Wytrzymałość właściwa i właściwy moduł sprężystości wybranych materiałów [10]: 1 – aluminium, 2 – tytan i stal, 3 – stop Ti+włókna Be, 4 – stop Ti+włókna SiC 5 – stop Ti+włókna borsiku (SiC/B/W), 6 – stop Al+włókna B, 7 – żywica epoksydowa + włókna węglowe, 8 – żywica epoksydowa + włókna B

Dzięki kompozytom stał się możliwy jakościowy skok we wzroście mocy silników, zmniejszenie gabarytów maszyn i konstrukcji, zwiększenie ładowności pojazdów i przyczep oraz jednostek lotniczych i kosmicznych [10], wzmocnienie pancerzy

czołgów i wozów bojowych, rozwój różnych typów kamizelek kuloodpornych, hełmów wojskowych i sportowych, tarcz i osłon, specjalnych koców i plandek, komponent do opon, zbrojenie kabli i innych.

Jednym z rozstrzygających kryteriów przydatności materiałów pracujących w tych warunkach jest ich wytrzymałość właściwa (względna) R_m/γ , gdzie: R_m - wytrzymałość na rozciąganie, E - moduł sprężystości E/γ - ciężar właściwy materiału. Pod tym względem odpowiednie kompozyty przewyższają wszystkie znane konstrukcyjne stopy metali (rys. 1).

1. Podział i klasyfikacja kompozytów

Kompozyty są już liczną grupą materiałów, że podzielono je na grupy i sklasyfikowano. Uwzględniając za podstawę klasyfikacji materiał osnowy, wyróżniamy kompozyty: *metalowe*, *polimerowe* i *ceramiczne*. Wariantem jest przy tym możliwość odwrócenia roli tych materiałów i wykonania z nich zbrojenia. Przy wariacie „każdy z każdym” osnowa-zbrojenie otrzymujemy 9 grup kompozytów co stanowi podstawę kolejnej klasyfikacji, którą przedstawiono w tabeli 1. Wówczas uzyskujemy kompozyty o osnowie: m – metalowej, p – polimerowej, c – ceramicznej.

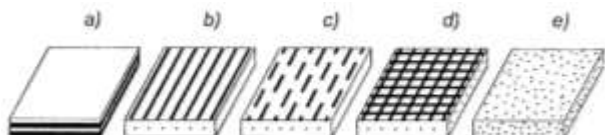
Tab. 1. Schemat możliwych kombinacji materiałów kompozytowych [10]

Umocnienie \ Osnowa	Umocnienie		
	metal	polimer	ceramika
metal	m - m	m - p	m - c
polimer	p - m	p - p	p - c
ceramika	c - m	c - p	c - c

2. Klasyfikacja kompozytów

W zależności od sposobu wzmocnienia osnowy i rodzaju wzmocnienia najczęściej stosuje się poniższe rodzaje włókien: węglowe np. typu PAN, szklane np. typu E, borowe, organiczne aramidowe, korundowe, z węgla krzemu. Wówczas uzyskujemy podstawowe typy:

- warstwowe,
- włókniste – umacnianie włóknami (ciągłymi lub krótkimi) o średnicy od ułamka μm do kilkuset μm i udziale objętościowym: od kilku do 70%, a także siatką, tkaniną, dzianiną i „quasi-dzianiną”,
- umacnianie cząstkami, w tym dyspersyjnymi o wielkości 0,01-1 μm i więcej oraz udziale objętościowym najczęściej 2-25%,
- kompozyty in situ otrzymywane bezpośrednio ze stanu ciekłego przez kierunkową krystalizację eutektyk.

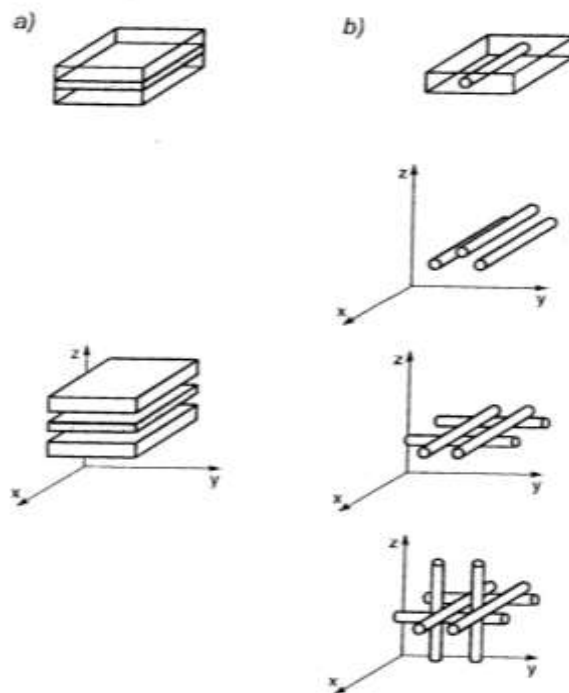

Rys. 2. Modele budowy kompozytów [10]: (a) warstwowe, (b) umacnianie włóknami długimi, (c) umacnianie włóknami krótkimi, (d) umacnianie siatką, tkaniną, (e) umacnianie cząstkami

Kompozyty warstwowe- rysunek 2a i 3a [10] zbudowane są z naprzemian złożonych warstw osnowy i wypełniacza (napelniacza) tzw. sandwich.

Umocnienie w kompozytach włóknistych umacnianych włóknami stanowią włókna różnych konstrukcji: linki, druty, kryształy włosowate tzw. wiskersy, a także taśmy, tkaniny, siatki, o różnym splocie. Realizuje się w ten sposób jedno-, dwu- lub trójosiowe umocnienie kompozytu z wysokim wskaźnikiem przyrostu wytrzymałości - rysunek 2b, c, d i rysunek 3b.

Kompozyty umacniane cząstkami dyspersyjnymi zawierają sztuczne wprowadzane, równomierne rozłożone cząstki węglików, tlenków, azotków i inne trwałe termicznie związki, nie reagujące ani nie rozpuszczające się w osnowie aż do temperatury topnienia faz. Przyjmuje się, że im drobniejsze są cząstki napelniacza i im mniejsza jest między nimi odległość (do określonego granicznego minimum), tym wyższa jest efektywność umocnienia.

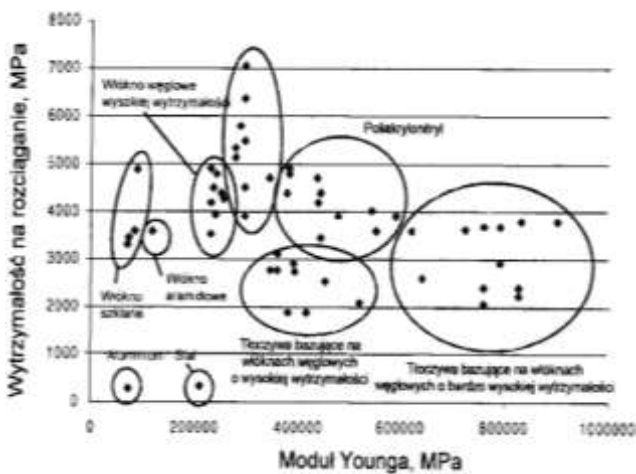
Rys. 3. Schemat zbrojenia kompozytów warstwowych [10]: (a) włóknistych (b)

Na rysunku 4 przedstawiono analizę podstawowych typów włókien wzmacniających i porównanie ich właściwości mechanicznych ze stalą i aluminium.

3. Przykłady wykorzystania kompozytów warstwowych

Materiały kompozytowe o budowie warstwowej [1,10,11,12] to najczęściej warstwy tkanin, włókien, dzianin, połączone na przemian z warstwami osnowy. Materiałem osnowy może być tworzywo sztuczne, metal lub ceramika. Produkowane od dawna laminaty z żywic zbrojonych włóknem lub tkaniną szklaną są bardzo przystępnym przykładem kompozytu warstwowego. Są one szeroko stosowane w budownictwie, przemyśle maszynowym, meblowym, modelarstwie, sprzęcie sportowym, gospodarstwie domowym itd. Do tej samej grupy kompozytów należą materiały ablacyjne do ochrony termicznej promów i

rakiet, wykonywane m.in. na bazie żywic fenolowo – formaldehydowych z włóknem szklanym lub węglowym. Niekiedy w tych materiałach stosuje się tkaninę szklaną, która w kilkuwarstwowym ułożeniu w spoiwie żywicznym zapewnia odpowiednio wysokie właściwości mechaniczne wyrobów. Są to najczęściej cienkościennie, lekkie rury, tuleje o dużej sztywności, przenoszące znaczne obciążenia osiowe i promieniowe. Nową generację stanowią kompozyty, w których spoiwo warstwowe stanowią blachy aluminiowe, tytanowe, miedziane, niklowe, kobaltowe, a warstwy głównych właściwości stanowią: ceramika, związki międzymetaliczne, inne metale lub polimery. W tabeli 2 przedstawiono parametry wybranej grupy włókien aramidowych stosowanych w pancerzach czołgów i wozów bojowych.

Rys. 4. Właściwości mechaniczne typowych włókien zbrojących [12]

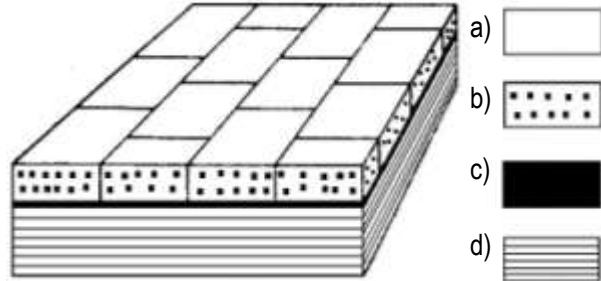
Tab. 2. Parametry włókien aramidowych stosowanych w pancerzach [12]

Parametry	Włókna stosowane w pancerzach		Włókna konstrukcyjne					
	Kevlar® Kevlar® HT	Kevlar® HT (1129)	Kevlar® HT (1179)	Kevlar® 49	E-szkło	Węgiel HT-300	Dłut stalowy	Nylon HT (T-728)
Wytrzymałość właściwa, cN / tex	29	235	208	206	-	-	-	86
Wytrzymałość na rozciąganie, MPa	2900	3320	2900	2900	3400	3530	2600	990
Moduł podłużny rozciągania, GPa	80	75	45	120	70	235	200	5,6
Wydłużenie przy wyrywaniu, %	3,6	3,6	4,5	1,9	4,5	1,5	2,0	1,8
Higroskopijność, %	7	7	7	3,5	0,1	-	0	4,5
Gęstość, g / cm ³	1,44	1,44	1,44	1,44	2,60	1,78	7,85	1,14
Temperatura rozkładu, °C	-500	-500	-500	-500	-800	-	1600	265

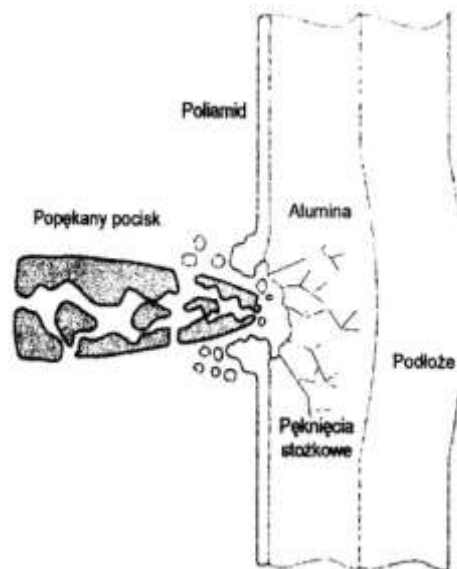
Warstwowe kompozyty ceramiczne produkuje się do pracy w różnych warunkach np. temperaturowych, dlatego ich zastosowanie jest nadal wyłącznie specjalne, np. systemy osłon termicznych wahadłowców kosmicznych, płyty pancerne, elementy rakiet dalekiego zasięgu, materiały o specjalnych właściwościach optycznych i magnetycznych. Komponentami tego typu materiałów są najczęściej: ceramika, węgiel i metale, a zwłaszcza korund, grafit pizolityczny, węgliki, tlenki, azotki w kompozycji z aluminium, miedzią, tytanem, niklem, kobaltem, tantalum, żelazem. Budowę pancerza kompozytowego przedstawiono na rysunku 5.

W przedstawionym rozwiązaniu zastosowanie kompozytu polimerowego ma różnorakie znaczenie. Zewnętrzna powierzchnia płytek ceramicznych pokryta jest warstwą kompozytu nylonowego z wzmocnieniem tkaniną poliamidową.

Warstwę podkładową pod ceramikę stanowi kompozyt aramidowy. System działania takiego pancerza przedstawiono na rysunku 6.

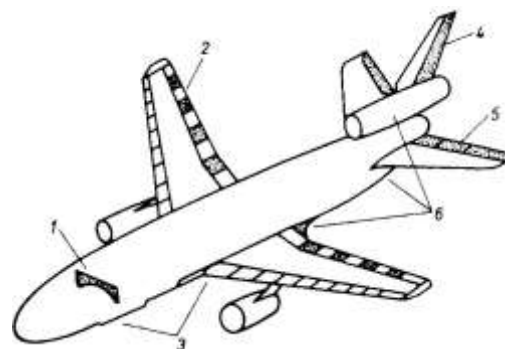

Rys. 5. Budowa ceramiczno-polimerowego pancerza kompozytowego [12]: a) folia antyodpryskowa, b) ceramika, c) klej, d) podłoże

Rys. 6. Mechanizm penetracji ceramiczno-polimerowego pancerza kompozytowego [12]

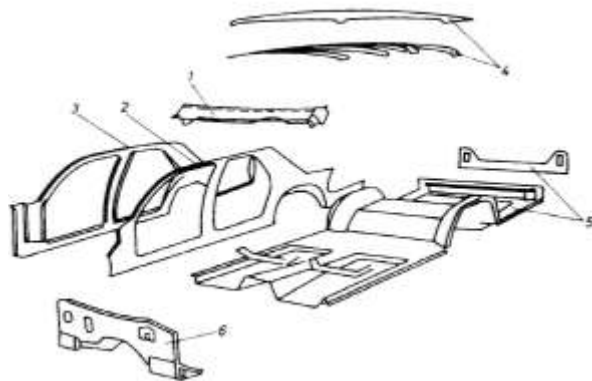
Innymi aplikacjami technicznymi z wykorzystaniem kompozytów są konstrukcje lotnicze, głównie wojskowe, chociaż coraz częściej i niektóre samoloty cywilne (rys. 7).

Rys. 7. Niektóre zastosowania zbrojonych włókien węglowymi kompozytów polimerowych w konstrukcji samolotu pasażerskiego [7]: 1 - wręgi kadłuba; 2 - interceptory; 3 - ...

pokrywy wnęk podwozia przedniego głównego; 4 – ster kierunku; 5 – ster wysokości; 6 – owiewki skrzydeł i sterów

Coraz częściej wykorzystuje się zwłaszcza kompozyty polimerowe w konstrukcjach samochodów wyścigowych, jak też osobowych (rys. 8).

Rys. 8. Niektóre zastosowania zbrojonych włóknami węglowymi kompozytów polimerowych w konstrukcji samochodu [7]: 1 – maska silnika; 2 – część wewnętrzną nadwozia; 3 – część zewnętrzną nadwozia; 4 – konstrukcja dachu; 5 – podwozie; 6 – tablica rozdzielcza

We współczesnej technice występują już materiały kompozytowe wykonywane ze wszystkich grup materiałowych i ze wszystkimi systemami umocnienia jednocześnie. Są to nadal kompozyty, ale wchodzą w nowy układ kompozytowy, już o nowej klasyfikacji [2,4,5,8,9,12].

Podsumowanie

W niniejszym artykule przedstawiono zarys przemysłowego wykorzystania niektórych kompozytów w tym w technice motoryzacyjnej, wojskowej i innych aplikacjach przemysłowych.

Materiały kompozytowe stanowią obecnie jedną z najbardziej obiecujących i rozwijających się grup materiałów konstrukcyjnych. Analiza ich właściwości upoważnia do stwierdzenia, że są one niejednokrotnie w stanie spełnić bardzo wysokie wymagania nowoczesnej i stale rozwijającej się techniki w dość szerokim ujęciu. Podstawową korzyścią płynącą z zastosowania ich jako materiałów nowej generacji, może być znaczne obniżenie masy konstrukcji, przy jednoczesnym zachowaniu wysokich właściwości mechanicznych.

Intensywnie rozwijającą się grupę tych materiałów stanowią m.in. kompozyty z osnową ze stopów aluminium, które często zbrojone są cząstkami Al_2O_3 lub SiC .

Pewnym ograniczeniem zastosowań rozpatrywanego materiału w przemyśle krajowym mogą okazać się jednak problemy technologiczne. Mogą one dotyczyć nie tylko procesu wytwarzania, ale również i samej obróbki mechanicznej, która z uwagi na obecność bardzo twardych cząstek Al_2O_3 w strukturze materiału, jest znacznie utrudniona. Konieczność zastosowania w procesie produkcyjnym nowoczesnych urządzeń i narzędzi o wysokiej jakości z pewnością może mieć niekorzystny wpływ na efekt ekonomiczny, jednak pokonanie trudności powstających w procesach wytwórczych stanie się kluczem do komercjalizacji kompozytów w przemyśle samochodowym.

Ze względu na obszerność zagadnienia i wymogi redakcyjne autorzy przedstawili minimum wiedzy w ujęciu praktycznym.

Bibliografia

1. Ashby M. F., Jones D. R. H.: *Materiały inżynierskie*. WNT Warszawa 1996, tom 2.
2. Ciszewski B., Przetakiewicz W.: *Nowoczesne materiały w technice*. Bellona Warszawa 1993.
3. Kapuściński J., Puciłowski K., Ciechowski S.: *Projektowanie i technologia materiałów kompozytowych*. Politechnika Warszawska. Warszawa 1981.
4. Gierek A.: *Niektóre problemy inżynierii materiałowej*. Skrypt. Politechnika Śląska. Gliwice 1994.
5. Neffe S.: *Carbon*, 25 (1987) 761.
6. Pampuch R., Białoskórski J., Walasek E.: *Ceram. Intern.*, 13 (1987) 63.
7. Pampuch R., Błażewicz S., Chłopek J., Górecki A., Kuś W.: *Nowe materiały węglowe w technice i medycynie*. PWN, Warszawa 1989.
8. Piekarczyk J., Walasek E., Białoskórski J.: 3rd Conf. Stereology In Materiale Science STERMAT'90. Szczyrk 1990.
9. Wojciechowski S., Pawłowski S., Gierek A., Ciszewski B.: *Ekspertyza – Kompozyty i ich wykorzystanie w różnych działach techniki*. PAN. Komitet Naukoznawstwa i Komitet Nauki o Materiałach. Warszawa 1978.
10. Wojtkun F., Sołncew J. P.: *Materiały specjalnego przeznaczenia*. Politechnika Radomska. Radom 2001.
11. Wojtkun F., Sołncew J. P.: *Niektóre problemy inżynierii materiałowej*. Politechnika Radomska. Radom 1999, tom 2.
12. Wiśniewski A.: *Ochrona wozów bojowych*. Wojskowy Instytut Techniczny Uzbrojenia. Zeszyt 89. Zielonka 2003.

Composites in technology in the aspects of new generation materials

Abstract

This article presents the outline of the information on composites, their classification, basic properties and usage in military and space technology, as well as other industrial applications.

Key words: laminated, fibrous, strenghtened composites, in situ, classification, durability, technological applications.

Autorzy:

Mgr inż. **Dariusz Woźniak** - Stowarzyszenie Rzeczoznawców Techniki Samochodowej i Ruchu Drogowego w Warszawie, Oddział w Koszalinie

Prof. dr hab. inż. **Leon Kukielka** - Politechnika Koszalińska